

שֵׁם וְעֵבֶר – אבות אבותינו

מים ראשונים: ספר בראשית פותח במעשה הבריאה, סיפור גן העדן, המבול, מגדל בבל וכו' ולא חוסך את פירוט כל הדורות, לפני ואחרי המבול, כולל כמה שנים חי כל אחד, באיזה גיל הוליד, מי היו צאצאיו, שמות הגויים אשר נפרדו בארץ אחר המבול וכו'. אבל נראה שהמטרה היא להגיע כמה שיותר מהר אל אבות האומה שהם העיקר. ואמנם, כבר בסוף פרשתנו, צפה ועולה דמותו של אברהם ובית אביו. עם זאת, לא נפקד מקומם של דמויות חיוביות כחנוך, נח ולהלן גם מלכיצדק, אליהם מוסיפים חז"ל, בלי שום סמך מהמקרא, גם את דמותם של שם ועבר. ואפשר בהחלט להוסיף גם דמויות נוספות, מהמקרא או מהמדרש, כגון מתושלח, ענר אשכול וממרא "בעלי ברית אברהם". ללמדנו, שלצד אבות האומה: אברהם, יצחק ויעקב, אין להקל בדמויות מופת שאינן 'בני ברית'. על דמותם של שם ועבר שהם אבות אבותינו וחוליה בשרשרת, נבקש להתמקד הפעם.

אֱלֹהֵי תוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן מֵאֵת שָׁנָה וַיֻּלְּד אֶת אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחֵר הַמְּבּוּל: ... וְאַרְפַּכְשָׁד חֵי חֲמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיֻּלְּד אֶת שָׁלַח: ... וְשָׁלַח חֵי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיֻּלְּד אֶת עֵבֶר: (בראשית יא י-יד).¹

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות מט דף לא ע"א (לבראשית י יא).
ארבעה חסידים היו שם בדור הפלגה: שם, ועבר, ונח, ואברהם.² שם ועבר ואברהם הטמינו עצמן. אשור פירש מהם, שנאמר: "מן הארץ ההיא יצא אשור", אל תקרי מן הארץ ההיא, אלא מן העצה ההיא. הלך ובנה נינוה, לפיכך חמל עליו בימי יונה ולא הפכה.³ אבל נח עמד ומסר עצמו על קדושת השם והיה מוחה בהם, ולא קבלו ממנו. ילמדנו.⁴

בראשית רבה פרשה נב יא

"ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי" (בראשית כ יג) - אמר ר' חנין: הלואי נדרוש פסוק זה בשלוש פנים ונצא ידיו.⁵ בשעה שביקשו אומות העולם להזדווג לי עד שאני בבית אבי, נתקיים עלי הקב"ה. בשעה שבקשו אומות העולם להתעות אותי, נגלה עלי הקב"ה ואמר לי: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" (בראשית יב א). ובשעה שבקשו אומות העולם לתעות מדרכי של הקב"ה, העמיד להם הקב"ה שני גדולים משל בית אבא כגון שם ועבר והיו מתרין בהן.⁶

¹ עבר הוא נינו של שם. לפי חשבון הדורות חיו שניהם במקביל כ-400 שנה, לתוך שנות האבות (האריכו ימים מעבר לשנותיו של אברהם ונפטרו במהלך שנותיהם של יצחק ויעקב, ראה [א. שולמן, ספר הקורות בתנ"ך](#), משרד הביטחון – ההוצאה לאור).

² בניגוד לדור המבול שם אומרת התורה: "כִּי אֶתְךָ רְאִיתִי צָדִיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה" (בראשית ז א), כאן העולם לכאורה משתפר. אבל מה עשו אותם חסידים?

³ זה הקשר המעניין בין ספר יונה וספר בראשית שנותן גם טעם מיוחד לקריאת ספר זה ביום כיפור. ראה דברינו [אנשי נינוה ביום הכיפורים](#).

⁴ זה מהמדרשים בזכות נח עליו התעכבו כבר בדברינו [צדיק בדורותיו](#) בפרשה זו (ובדברינו [אנשי נינוה ביום הכיפורים](#)). מדרשים מאוחרים כגון אוצר מדרשים (אייזנשטיין) הלל [המתחיל בעמוד 127] מקטינים את חלקו של נח ומגדילים את זה של אברהם, ראה דבריו: "נח לא הקפיד לעבוד אלא עמד ונטע כרם, שם ועבר הטמינו עצמם [ועסקו בתורה], אשור אמר האיק אני רואה דרכן של רשעים הללו עמד והלך לו שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור. אברהם אמר על זה עומד עולם איני מניח אלהי שבשמים וכו'". ראה בדומה מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור קיח: "חמשה דברים עמדו בעולם, נח שם עבר אשור ואברהם. נח לא הקפיד לעבוד הקב"ה אלא עמד ונטע כרם, שם ועבר הטמינו את עצמם, אשור אמר האיק אני דר בין הרשעים הללו והלך לו ... אברהם צדקתו עומדת לעולם". גם במדרש ילמדנו הנ"ל, שם ועבר אינם יוצאים טוב, הם מתחבאים, בעוד שנח מוחה ביד אנשי דור הפלגה ומוכן למסור את עצמו על קידוש השם. שים לב לתוספת של אוצר המדרשים: "הטמינו עצמם ועסקו בתורה". זו בדיוק ההגדרה של 'צדיק מיט פעל' (צדיק בפרווה) שמוחסת בד"כ לנח. ואברהם? בגישה אליו נחלקו שני המדרשים הנ"ל. ראה הרחבה בדברינו [אברהם דור הפלגה](#). בכל מקרה, גם לשיטה המחמירה, בהמשך הדרך אברהם יוצא מהמחבוא ונושא את שם ה', אך בה בעת גם מצטווה "לך לך", "אל ארץ אשר אראך".

⁵ ביטוי שפירושו הלואי ונזכה להבין פסוק זה ולדרוש אותו כראוי, שהרי איך אפשר להבין דברי אברהם אלה? כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [כאשר התעו אותי אלהים](#) בפרשת וירא והפעם נתמקד בדרשה השנייה הנוגעת לעניינינו. ולמה "שלוש פנים"? אולי הכוונה שמתוך שלוש דרשות שנשמע על פסוק זה, חת לפחות תפיס את דעתנו.

⁶ ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרשת וירא פרק כ הנוסח הוא: "והם היו מתריסין בהם". שם ועבר הם "מבית אבא". מה שבהחלט שם את תרח במקום טוב באמצע. ראה דברינו [תרח סבנו](#). ניסיונם של שם ועבר להתרות באומות העולם בשעה שתעו מדרכי של הקב"ה, לא צלח, אבל רושםם בתולדות בית אברהם וצאצאיו כן צלח כפי שנראה להלן. יש גם לשים לב לסניגוריה המובלעת בשימוש שעושה המדרש בלשון "תער" ולא "טער". אותו שינוי לשון שמשמש הסבר איך יכול היה אברהם לומר לאבימלך: "ויהיה כאשר התעו אותי האלהים מבית אבי", אולי גם מסנגר מעט על אומות העולם "שבקשו לתעות מדרכי של הקב"ה". גם הם תעו ולא טעו והדברים מתחברים לפתיחה הידועה של הרמב"ם בראש הלכות עבודה זרה, שמסבירה איך

אוצר מדרשים (אייזנשטיין) פסיקתא [המתחיל בעמוד 487]

כתיב: "מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהילתו" (תהלים ק"ו), מכאן שאין יכול לדבר גבורותיו של הקב"ה אפילו מלאכי השרת. אבל אנחנו חייבים לספר קצת גבורותיו. וכשברא הקב"ה עולמו, ברא ספר יצירה וצפה בו וממנו ברא עולמו. כיון שסיים מלאכתו הניחו בתורה והראה לו לאברהם ספר יצירה ולא הבין בו דבר. יצאה בת קול ואמרה: האתה רוצה לדמות דעתך עם דעתי? כלום אינך יכול להבין בו יחידי, לך אצל שם ועבר! הלך אצל שם ועבר והביטו בו ג' שנים עד שידעו לצור עולם.⁷

בראשית פרק יד פסוקים יט-כב

וימלכי צדק מלך שֶׁלֶם הוציא לְחֶם וְיִזְבְּרָהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אֲבָרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קָנָה שְׁמִים וְאָרֶץ: וַבְּרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֹּן צָרִיד בִּידָד וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֵׂר מְכַל: ... וַיֹּאמֶר אֲבָרָם אֵל מֶלֶךְ סֹדִם הֲרַמְתִּי יָדַי אֶל ה' אֵל עֶלְיוֹן קָנָה שְׁמִים וְאָרֶץ:

רש"י: מלכיצדק – הוא שם בן נח (כך גם בתרגום המיוחס ליונתן עפ"י הגמרא בנדרים לב ע"ב):⁸

בראשית רבה סב ג, פרשת חיי שרה

"ויקברו אותו וישמעאל אל מערת המכפלה ... השדה אשר קנה אברהם וכו' " (בראשית כה ט-י) - אמר רבי תנחומא: והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח שנה והכא את אמר: "שָׁמָּה קָבַר אֲבָרָם וְשָׂרָה אֲשֶׁתוֹ"⁹? אלא בא ללמדך, שכל מי שגמל חסד לשרה, זכה לגמול חסד לאברהם. א"ר שמואל בר נחמן: שם ועבר היו מהלכין לפני מיטתו וראו גִּבָּהּ מִקוֹם מוֹפְנָה לֵאבִינֵי אֲבָרָהִם¹⁰ וקברו אותו בדיותרין שלו במקום המוכן ומזומן לו.¹¹

בראשית רבה סג ו, פרשת תולדות

האלילות התפתחה מתוך האמונה באל אחד: "בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור וכו' ". ראה שם. ראה גם שוב דברינו [כאשר התעו אותי אלהים](#) בפרשת וירא.

⁷ שם ועבר מנסים לעמוד בפרץ ולהתרות את אומות העולם שהולכות ונוטות לפולחן ריבוי אלילים (כתוצאה מההפרדה בדור הפלגה?), אך בה בעת גם מתכנסים בתוך כת מאמינים משלהם. לשם נשלח אברהם ללמוד את ספר היצירה המיסטי (ראה גמרא סנהדרין סה ע"ב). הוא אברהם שהגיע אל האמונה בכח התבוננותו בפלאי העולם שסביבו, היינו ביצירה ובבריאה שמסביב. ראה דברינו [דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם](#) בפרשת לך לך. אבל בלימוד ספר היצירה, היה אברהם זקוק להדרכתם של שם ועבר. חז"ל אומרים במסכת חגיגה פרק ב משנה א: "אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו". וכאן בת הקול נוזפת באברהם שמנסה ללמוד את סודות היצירה ביחיד, בלי רב ומנחה, ושולחת אותו לשם ועבר. לימוד מעשה בראשית ביחיד מפי שני ברי סמכא הוא צירוף מעניין.

⁸ חיבור מדרש זה עם מדרש ילמדנו לעיל על ארבעה החסידים שהיו בדור הפלגה ואיך הגיב אברהם, יוצר סיפור מעניין של סיבת "לך לך" דווקא אל ארץ כנען, היא "הארץ אשר אראך". אברהם הולך לארץ כנען ומוצא שם את שם בן נח (הכל עפ"י המדרש) שכנראה הלך גם הוא לארץ כנען (ועבר נינו איתו, כך נראה לומר), עוד לפני אברהם. לך לך של אברהם הוא בעקבות שם ועבר. שלושתם שהטמינו עצמם בדור הפלגה, החליטו שאין בקעת שנער (צפון ומזרח הקשת הפוריה) מתאימה להם עוד והם עוברים לאזור שבנחלת שם, שבה בעת שבטי חם הולכים וכובשים (ראה פרשנים ומדרשים על הפסוק: "והכנעני אז בארץ" (בראשית יב ז). במפגש עם מלכיצדק, לאחר נצחונו של אברהם על ארבעת מלכי הצפון, אברהם הוא שמחדש את שם הווי"ה, אבל למלכיצדק, הוא שם בן נח, זכות היוצרים על הלשון: "קונה שמים וארץ" שנכנסה לנוסח תפילותינו. (וכאן שואלים את הבנים והבנות סביב שולחן שבת, היכן נמצא ביטוי זה בסידור?). ראה גם דברי רמב"ן שם על נתינת המעשר למלכיצדק: "אברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים. אבל מפני שידע שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם". וכן דבריו בפירושו לבראשית כו ה בדיון על האבות שקיימו התורה: " ... כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים, או לכהני ה', כגון שם ועבר ותלמידיהם, כענין שהוא כהן לאל עליון (לעיל יד יח)". וכבר הרחבנו על מפגש מרתק זה בדברינו [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ אשר אראך](#) בפרשת השבוע הבא, לך לך. בכך אנחנו גולשים אל שם ועבר שמעבר לפרשת נח.

⁹ מדובר במותו של אברהם, כאשר יצחק וישמעאל מתאחדים לרגע סביב מיטתו. ראה דברינו [מות יצחק ורבקה](#), שם הבאנו מדרשים גם בנושא קבורת אברהם, כולל התייחסות מדוע הוקדם יצחק לישמעאל בפסוק. כאן, מתעבב הדרשן על השאלה כיצד זה מחבר הפסוק את קבורת אברהם ושרה כאשר בין מות שניהם מפרידות 38 שנים (בהם חי אברהם בשיבה טובה עם [קטורה](#) – דברינו בפרשת חיי שרה). שאלת הדרשן איננה קושיה כל כך גדולה, פשט הפסוקים הוא ברור למדי. אין היא אלא מסוג השאלות הרטוריות שמביאות לדרשה המבוקשת.

¹⁰ ראה הלשון בבראשית רבה (תיאודור-אלבק) שם: "וראו אי זה שייט מופנה לאבינו אברהם".

¹¹ שם ועבר האריכו ימים אחרי אברהם (עבר גם אחרי יצחק) והם שמלווים את שרה בקבורתה - הם שראו שאברהם הכין לו מקום ליד שרה (מכאן ראייה קדומה למנהג לקנות חלקה בחיים). הם לא רק משתתפים בלוויה וגומלים חסד של אמת לשרה ואברהם, אומר ר' שמואל בר נחמן, הם הולכים לפני מיטתו של אברהם ומזהים את מקום קבורתו המוכן (הבנים הלכו אחר המיטה). הם מעין חברה-קדישא המטפלת באברהם, אולי גם כבר בקבורת שרה, מלמדים הלכות דרך ארץ של לוויית המת וגמילות חסדים של אמת. אולי גם באו לנחם את יצחק וישמעאל, אולי גם התוודעו לסיפור רכישת מערת המכפלה ע"י אברהם והיעידו על כך.

ותלך לדרוש את ה', וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים, והלא לא הלכה אלא למדרש של שם ועבר, אלא ללמדך שכל מי שהוא מקביל פני זקן כמקביל פני שכניה.¹²

שמות רבה פרשת שמות פרשה א סימן א

"חֹשֶׁף שְׁבִטוֹ שׁוֹנֵא בְּנוֹ וְאֶהְבּוֹ שְׁחָרוּ מוֹסְרִי" (משלי יג כד).¹³ ... כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב, שְׁלֵמֶדוֹ יצחק אביו תורה ויסרו בבית תלמודו, שנאמר: "ויעקב איש תם יושב אוהלים" (בראשית כה כז) ולמד מה שְׁלֵמֶדוֹ אביו, ואח"כ פירש מאביו ונטמן בבית עבר ללמוד תורה.¹⁴ לפיכך זכה לברכה וירש את הארץ, שנאמר: "וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען" (שם לו א).¹⁵

בראשית רבה פד ח, פרשת וישב

"וישראל אהב את יוסף מכל בניו" (בראשית לו ג), רבי יהודה ורבי נחמיה. ר' יהודה אומר: שהיה זיו איקוננו שלו דומה לו. ר' נחמיה אומר: שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב, מסרן לו.¹⁶

בראשית רבה צד ח

מופים - שהיה יפה מאד בכל דבר, ושכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרו לו.¹⁷

שיר השירים רבה פרשה ו, סימן ח (דונסקי)

¹² אפשר היה להניח שבית מדרשם של שם ועבר הוא מעין אסכולה של זקנים חכמים שבאים אליהם אנשים לשמוע דבר חכמה ועצה בעניינים כלליים, או בנושאים מיסטיים כפי שראינו לעיל בספר יצירה. אך הפסוק אומר בברור: "ותלך לדרוש את ה'", משמע להתפלל. והמדרש מסביר שדרישה זו הייתה בבית מדרשם של שם ועבר ומשם סמך לדורות שכל מי שהולך לקבל פני זקן (לקבל פני רבו ברגל? לדרוש בשלומו) כאילו מקבל את פני השכינה! כל כך, עד שבאו פרשנים דוגמת אברבנאל ור' חיים פלטיאל שהקשו מדוע לא הלכה רבקה לדרוש בבית מדרשו של אברהם חמיה, ותירצו מה שתירצו, גם, למשל, בשל הקרבה המשפחתית. ואנו נוסיף את המשך הפסוק: "ויאמר ה' לה שני גויים בבטנך", משמע שלא רק הלכה רבקה לדרוש את ה' בבית מדרשם של שם ועבר, אלא גם נענתה משם (או שמא משם). שם דיבר אליה הקב"ה. ועוד נוסיף, עפ"י המדרשים לעיל, שבית מדרשו של אברהם, אם היה אכן כזה, יסודו בבית המדרש של שם ועבר כנזכר לעיל.

¹³ כך פותח מדרש שמות רבה אשר בא להסביר את סבל בני ישראל במצרים. "את אשר יאהב ה' יוכיח" (משלי ג יב), לפיכך דווקא הבן האהוב מקבל מוסר וייסורים. והבן המפונק שחושכים ממנו את השוט, הוא בעצם הבן השנוא. וכבר הארכנו לידן במדרש זה ובמטיב זה בדברינו [חושך שבטו שונא בנו](#) בפרשת שמות. כאן נביא רק את הקטע הנוגע לעניינינו.

¹⁴ השווה לשון זו עם "הטמינו עצמם" לגבי שם ועבר עצמם בדור הפלגה. זה אגב תורף הלשון: "הטמינו עצמו" או "נטמן" במדרשים המוקדמים: גמרא מגילה יז ע"א, סדר עולם רבה פרק ב, בראשית רבה סח ה ועוד; לשון שיכולה בהחלט להתפרש שיעקב פשוט התחבא והסתתר אצל עבר מאימת עשו אחיו. ראה גם הפחד של עשו מבית הדין של שם ועבר בראשית רבה סז ח להלן. בהדרגה הולך ומתחלף נוסח זה, אצל הפרשנים והמדרשים המאוחרים, ליעקב שהולך ללמוד תורה בבית מדרשם של שם ועבר. כך או כך, רבקה שולחת אותו ללבן: "וְעַתָּה בְּנֵי שָׁמַע בְּקִלִּי וְקוּם בְּרַח לְךָ אֶל לָבֵן אֲחֵי חָרְנָה: וְיִשְׁבֶּתָ עִמּוֹ יָמִים אָחָדִים עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ" (בראשית כז מג-מד), אך המדרש 'שולח' אותו לבית מדרשם של שם ועבר.

¹⁵ יעקב גולה לבית המדרש של שם ועבר (שם כבר לא היה בחיים, רק עבר, אבל בית המדרש נושא את שמו) אחרי אירוע לקיחת הברכות, מפחד אחיו עשו ושווה שם 14 שנה (פרק זמן זה מסייע לגשר על פער של 14 שנה בחשבון שנותיו של יעקב, ראה רש"י בראשית כח ט, מדרש אגדה בובר בראשית כט כא). הוא יעקב שעוד בבטן אמו היה "רץ מפרנס לצאת", כל אימת שהייתה רבקה עוברת "על פתחי תורה של שם ועבר" (רש"י בראשית כה כג - ויתרוצצו הבנים בקרבה). הוא יעקב, נכדו של אברהם שלמד מפייהם של שם ועבר כפי שראינו לעיל. אך מה בדיוק למדו שם, בבית מדרשם של שם ועבר?

¹⁶ שם ועבר שלמדו את אברהם, מלמדים גם את יעקב, וזה מעביר את תורתם הלאה. זאת ועוד, מסתבר שבבית המדרש של שם ועבר לא למדו רק אגדה ודרך ארץ וחכמות העולם וספרי יצירה. (ראה פירוש רד"ק בראשית יא א "ודברים אחדים", על הספרים החכמים שעברו מדור לדור מבריאת העולם ואילך). אבל כאן נזכרות "הלכות"! אילו הלכות? אולי הלכות דרך ארץ, "הנהגות ויישוב המדינות" כלשון רמב"ן בפירושו למצוות שנצטוו במרה (שמות טו כה), אשר ממשיך שם ומוסיף: "... ומשפטים, שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר וכו'". כאילו אמר בהפוך: אל תקרי הלכות, אלא הליכות. אבל כאן, בראשית לו בקשר של יעקב עם יוסף אומר רמב"ן דברים קצת אחרים (בסיוע שיטת אונקלוס): "ואונקלוס שאמר 'בר חכים' ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו, וטעמו כטעם זקנים ... וזאת כונתם באמרם (ב"ר פד ח) כל מה שלמד משם ועבר מסר לו, לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה". ואולי כדברי רשב"ם על מינוי הדיינים בפרשת יתרו: "דיני ממונות היה להם מעולם". נראה שנוכל לצרף את 'הלכות שם ועבר', הגם שאיננו יודעים בדיוק מה הן, לשרשרת המצוות שהתפתחו לפני מעמד הר סיני. ראה דברינו [מצוות טיב](#) בפרשת לך לך.

¹⁷ ובמדרש תנחומא (בובר) ויגש סימן ז: "מופים שהיה לומד תורה מפי אבינו ומלמדה לי, והיו כל אחיו חוזרים ורועים והוא יושב אצל אבי ולמד ממנו המסורות מה שקיבל משם ומעבר". מופים הוא שם אחד מבניו של בנימין. ראה בראשית מו כא: "וּבְנֵי בְנִימִן בְּלָע וּבְכָר וְאֶשָׁל גְּרָא וְנַעֲמָן אֲחֵי וְרָאשׁ מְפִים וְחָפִים וְאָרָד". ראה המדרשים המרגשים בגמרא סוטה לו ע"ב, בראשית רבה צג, תנחומא ויגש ד, כיצד בנימין מסביר ליוסף בפגישתם למה נתן לבניו את השמות שנתן: מופים, חופים, ארד וכו'. מה שחשוב לעניינינו הוא שהדברים לא נעצרו בין יעקב ויוסף. כאשר יוסף נמכר וגולה משולחן אביו, מנחיל יעקב (עם כל אבולו) את תורת שם ועבר לנכדו, מופים בנו של בנימין. הרי שתורת שם ועבר עוברת כבר חמישה דורות, מאברהם עד בניו ובני בניו של יעקב, הם בני ישראל. וכבר ראינו שהנחלת התורה לבני הבנים היא העיקר. ראה דברינו [הודעתם לבניך ולבני בניך](#) בפרשת ואתחנן.

אמר ר' יוחנן: כל מי שהוא עוסק בתורה בעולם הזה, אף לעתיד לבוא אין מניחין אותו לישון,¹⁸ אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ועבר, ושל אברהם יצחק ויעקב, ושל משה ואהרן. ועד היכן? עד: "ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ" (שמואל ב ז ט).¹⁹

בראשית רבה סז ח, פרשת תולדות

"יקרבו ימי אבל אבי", ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר: בא לו עשו במתינה. אמר: מה אני מכריע את אבא? אלא, יקרבו ימי אבל אבי ואהרגהו. רבי נחמיה אומר: בת קול אומרת: הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהם ע"ג אמותיהם.²⁰ רבנן אמרי: אם הורגו אני, שם ועבר יושבין עלי בדין ואומרים לי: למה הרגת את אחיך? אלא הריני הולך ומתחתן לישמעאל והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו ואני עומד עליו כגואל הדם והורגו ויורש אני שתי משפחות.²¹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח

.. זהו שאומר הכתוב: "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה" (קהלת ז ב), אמר ר' שמעון בר אבא: שתי מדות הן של גומלי חסדים: לגמול חסד עם הכלה ואת המת. אם באו שתיהן ביחד לתוך ידיך (ו)אין אתה יודע איזו מהן לאחזו תחילה, בא שלמה ופירש: "טוב ללכת אל בית אבל וגו'". מצינו בני אדם שהלכו לבית המשתה ולא נתפרשו שמותם, ובני אדם הלכו לבית האבל ונדחו מגיהנם ונתפרשו שמותם ונתנבאו ברוח הקודש. ומי היו אלו שהלכו לבית המשתה? כתיב: "ויגדל הילד ויגמל, ויעש אברהם משתה גדול" (בראשית כא ח). מהו "גדול"? מלמד שהיו שם שם ועבר ואבימלך, ולא נתפרשו שמותם. אבל אלו שהלכו לבית האבל נתפרשו שמותם: איוב וחביריו, ונדחו מגיהנם, ושרתה עליהם רוח הקדש. ואלו הן: אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי, ושרתה עליהן רוח הקדש.²²

במדבר רבה פרשה י סימן ג, פרשת נשא

¹⁸ דרשה זו היא על הפסוק: "מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון", לו הקדשנו דף מיוחד **מתוקה שנת העובד** בקהלת. ראה במדרש שיר השירים רבה שם הסיפור על רבי בון שנפטר בגיל צעיר, ²⁸. הדרשה כאן היא על החצי השני של הפסוק: "והשבע איננו מניח לו לישון", היינו הרצון להוסיף ולשבוע (ולסבור) בדברי תורה.

¹⁹ דברי נתן הנביא אל דוד כשזה ביקש לבנות את בית המקדש וסורב. מה שחשוב לעניינינו הוא החיבור של בית מדרשם של שם ועבר עם האבות ועם משה ואהרן. הם "הגדולים אשר בארץ", שמי שיעסוק בתורה בכל מצרו וכוחו, יגיע למדרגתם.

²⁰ ביטוי קשה שאומר לצעירים: אל תמהרו לחגוג ולצפות למות זקנים כדי לרשת אותם. כבר ראינו סייחים צעירים שמתו טרם זמנם ומעורותיהם עשו אוכף על גב אמותיהם. ראה ביטוי זה גם במדרש ויקרא רבה כ י, פרשת אחרי מות, על נדב ואביהוא: "מלמד שהיו משה ואהרן מהלכין תחילה ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן וכל ישראל מהלכין אחריהן ואומרים: עוד שני זקנים הללו מתים ואני ואתה נוהגין בשררה על הציבור. אמר ר' ברכיה אמר להן הקב"ה: אל תתהלל ביום מחר וגו' (משלי כז, א), הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אימותיהן".

²¹ את חשבונותיו של עשו נשאיר לפעם אחרת. מה שחשוב לנו כאן, הוא שבית מדרשם של שם ועבר, שוב הכל עפי' המדרש כמובן, מתפקד גם כבית דין כולל דיני נפשות. ברצח הראשון בתורה, של הבל, אין מי שיכול לדון את הרוצח רק הקב"ה. גם למך שהרג את קין מצפה לעונש או סליחה משמים, במעין קל וחומר: "כי שבעתים יקם קין וְלִמְךָ שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה" (בראשית ד כד, ראה רש"י על הפסוק). עם חידוש העולם אחרי המבול, ואחרי שהותר לאכול בשר, אומרת התורה: "שִׁפְךָ דָם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (בראשית ט ו). ראה **דברינו בנושא זה** בפרשת נח, שם טענו שהחצי השני של הפסוק: "כי בצלם אלהים" עשה את האדם, הוא הסמכות שניתנה לבית דין של בני אדם שנבראו בצלם (בית דין נקרא "אלהים", שמות כב ח) לדון דיני נפשות. מדרש זה הוא סיוע גדול לתזה זו. לצד האזהרה על שפיכות דמים, מיוסד בית מדרשם של שם ועבר לא רק כמקום תורה אלא גם כבית דין לדיני נפשות. הוא הדגם הראשון לסמכות בית דין אנושי לדון בדיני נפשות!

²² לא ניכנס לוויכוח עם הדרשן שמעדיף את רעי איוב על פני רעיו ורבותיו של אברהם, רק נעיר מעט. ראשית, שים לב שביד אחת הוא מוסיף את אבימלך לרשימת "הגדולים" שבאו למשתה אברהם (הוא אבימלך שבגיניו יצא לעז על שרה ויצחק, ראה דברינו **הגוי גם צדיק תהרוג**); וביד השנייה הוא 'שוכח' את אליהוא בן ברכאל ריע איוב שאמנם הצטרף רק באחרונה שם. שנית, נראה שהדרשן גם "שכח" את הביקורת של הקב"ה עצמו על רעי איוב כמתואר באיוב פרק מב (פסוק ז בעיקר, והמדרשים והפרשנים עליו). גם להלכה אין הוא בהכרח צודק. ראה מסכת שמחות פרק יא הלכה ו: "המת והכלה שהיו באין ומקלסין זה כנגד זה, מעבירין את המת מלפני הכלה, מפני שכבוד החיים קודם לכבוד המתים". ובגמרא כתובות ג ע"ב: "הרי שהיה פתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג, ומת אביו של חתן או אמה של כלה, מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה". גם מדרש בראשית רבה סב ג לעיל המשבח את שם ועבר שגמלו לאברהם ושרה חסד של אמת, אולי לא יסכים עם מדרש זה. אבל מטרתו היא לפרש את הפסוק בקהלת: "טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה" ולשם כך הוא מוכן למעט בחשיבות הזכרת שמם של שם ועבר (ואבימלך!) במשתה שעשה אברהם לכבוד היגמל יצחק, כאשר מלאו לו שנתיים (רש"י בראשית כא ח). אך סופו שהוא מכנה אותם גדולים ודיינו בכך. ומה שסתם המקרא, השלימו המדרשים, כולל מדרש זה עצמו שמגלה לנו ששם ועבר השתתפו במשתה היגמל את יצחק.

זהו שכתוב: "הוי השאננים בציון" (עמוס ו א) - זה שבט יהודה ובנימין שהיו מסובים בהיכלי עונג. "והבוטחים בהר שומרון" - אלו עשרת השבטים שיושבים לבטח בְּסֶבֶטֶי. ²³ "נקובי ראשית הגוים" - הבאים משני שמות: שם ועבר, שמשם נקראו ישראל עברים. ²⁴

שבת שלום

וגשמים בעיתם וכתיקונם²⁵

מחלקי המים

²³ הוא שמה של העיר שומרון שבנה הורדוס מחדש לכבוד הקיסר אבגוסטוס.

²⁴ אנחנו חוזרים להתחלה ומבקשים לסיים במדרש זה שמדגיש את אקטואליות שם ועבר לאורך כל ההיסטוריה של העם היהודי-עברי, גם בדורנו. הנביא אמנם זועם כאן על עם ישראל, אבל נראה שאזכור מוצא השם עבר איננו לגנאי, אלא, אדרבא, הם משמש מנוף לתוכחה – ראו לאן התדרדרתם בני שם ועבר. לא בני אברהם יצחק ויעקב, אלא נקובי "ראשית הגוים". והרי לנו תזכורת שעבר נתן לנו את שמנו כעם העברי Hebrew (כך נקראים היהודים עד היום בשפות הסלבויות: הֶבְרֵה), ואת שם שפתנו: עברית. ושם נתן לנו את השנאה לנו, את האנטי-שמיות. ראה גם אוצר מדרשים (אייזנשטיין) יעקב אבינו [המתחיל בעמוד 228], אשר מחזיר אותנו לפרשת השבוע, לדור הפלגה, לראש דברינו בדף זה: "כשנתפלגו הדורות בימי פלג. כי אז ירד הקב"ה משמי מרדמו והוריד ע' מלאכי שרת ומיכאל בראשן. וצוה לכל אחד מהן שילמדו לע' משפחות יוצאי ירך נח ע' לשון. מיד ירדו המלאכים ועשו כן כציווי בוראן, ולא נשאר לשון הקודש לשון עברי, כי אם בבית שם ועבר ובבית אברהם אבינו שהוא מבני בניהן". ראה דברינו [אברהם העברי](#) בפרשת לך לך שמשלים דף זה.

²⁵ חיכינו עד שאחינו בני בבל ושאר גלויות יחזרו בשלום לביתם (תענית פרק א משנה ג) ובסוף השבוע, בז' בחשוון נתחיל לשאול על הגשמים בברכת השנים: ותן טל ומטר. היו ראשונים (ריטב"א, רמב"ן ואחרים) שהציעו שכיוון שלאחר החורבן ששוב פסקו עולי רגלים, יש לשאול בארץ ישראל ממוצאי יום טוב האחרון (שמיני עצרת). אך לא כך התקבל להלכה, אולי גם בגלל חקלאי ארץ ישראל המאחרים באסיפות השדה האפילות, ויש להתמיד במנהג לשאול על הגשמים רק בשבעה בחשוון. ראה דברינו [בז' בחשוון שואלים על הגשמים](#). ראה עוד דפים [בטל ומטר](#). וגשמי החורף הראשונים טובים לזית שייתן שמנו הטוב ויעלה אור בחנוכייתינו בחג האורים הממשש ובא..